

-EN ETA -KO ATZIZKIEZ BERRIRO

P. Goenaga

1. -KO eta -EN atzizkien banaketa

-KO eta -EN-en arteko zalantzei arreta handia eskaini zaie euskalari-tzan: Azkue (1905), Lhande (1926), Lafitte (1954), Lafon (1965), Mitxelena (1972a, 1986), Goenaga (1980, 1981), Trask (1981, 1985), Euskaltzaindia (1985), De Rijk (1988, 1993), Eguzkitza (1993, 1997a, 2001), Azkarate eta Altuna (1992),... Eta egungo egunetik hurbilago: Zabala (1999) eta Alberdi & Sarasola (2001). Hala ere, ez dut uste gauza guztiak nahi bezain argi daudenik. Jendeak maiz galdegiten baitu: “nola esan behar da: *ikastolaren zuzendaria* ala *ikastolako zuzendaria*; *arte ederren museoa* ala *arte ederretako museoa*?”, etab. Telebistako film batean entzun berri dut “*zazpi hitzeko* (sic) *sermoia*”. *OEH*-ko corpusera jo nuen: nola esan ote dute gure idazleek garai bateko jendeak behintzat hain ezaguna duen “sermón de las siete palabras” delako hori? Gezurra badirudi ere, direlako zazpi hitz horiek ez dira ageri corpus horretan. Aipamen bat bakarra jaso ahal izan dut, Oskillasorena:

- (1) Biharamunean, Andra Mariko elizera abiatu ziran, ilhunpeak edo tinie-blak ikusi eta zarata egitera. Sermoi bat entzun zuten zeñi, hamabietan hasi eta hirurak arte irauararren, *Zazpi Hitzezkoa* erraiten baitzioten. (Oskillaso, *Kurloiak*, 191)

Zertan gara?: *zazpi hitzekoa*, *zazpi hitzezkoa*, *zazpi hitzetakoa*, ... ala *zazpi hitzena*? Corpusak ez dit laguntza gehiagorik eskaini. Hainbeste sermoi biltzen dituen corpus horrek ez dakar nire jakinahia asetzeko moduko esapiderik.

Lan honetan, kontu hauetaz argi piska bat gehiago egin nahi da. Orain arteko azterketen ondorioz argitutzat eman daitezkeen kontuak laburki gogoratu ondoren, urrats bat gehiago.

Lhandek, bere *Hiztegia* –KO atzizki honen erabilerari buruzko laburpen zehatza egiten du. Lhanderen arabera, –KO atzizki erlatiboa da. Atzizki honek ukitzen du: 1. inesiboa (*etxen* > *etxen*ko; *buruan* > *buru*ko, etab.); 2. adlatiboa (*etxerat*, *etxera* > *etxerate*ko, *etxera*ko; 3. elatiboa (*zerutik* > *zerutik*ako, *zerutiko*); 4. unitiboa (*eneki*, *enekila* > *enekiko*, *enekilako*); 5. mediati-boa (*lastoz* > *lastoz*ko); 6. prolatiboa (*enetzat* > *enetzako*); 7. partitiboa (*eginik* > *eginiko*, *eginikako*); 8. aditzondoak (*bethi* > *bethiko*, etab.); 9. izenaren ezkerretara pasarazi nahi diren adjektiboak (*gizon gaitza* > *gaitze*ko *gizona*); 10. partizipioa (*aitak igorriko joia*); 11. infinitiboari ere eranstean zaio, horrela “une sorte d’adjectif verbal et de gérondif” bilakatzen omen delarik (*igortze* > *igortze*ko); 12. destinatiboa (*bethiko*); 13. –KO atzizki nominala ere izan daiteke (*neskato*>*neskatoko*; *beha* > *beha*ko).

Horrenbestez, esan daiteke –KO atzizkia gainerako adizlagunei edo postposizio sintagmei eranstean zaiela. Trasken (1981, 198-199) arabera lege orokorrak zenbait debeku baditu ere, onar liteke –KO atzizkiak adizlagunak (postposizio sintagma bereziki) izenlagun bihurtzen dituela.

Bestalde, betidanik arazo gisa aurkeztu da *nolakotasunezko sintagmen* (*bihotz oneko* gisakoen) eratorbidea. Hemen –KO eta –DUN-en arteko lehia aipatzen da alde batetik (Altube 1929, Azkarate & Altuna 1992, etab.). Bestetik, hauen eratorbideak ere hizpide ematen du (Mitxelena 1972a, 1986, Goenaga 1981, Trask 1985, de Rijk 1993, ...). Batzuentzat atzizkiaren oinarria izenaren eta islapen nagusiaren bitarteko kategoria bat da (Trask, Zabala). De Rijk-entzat, berriz, horrelakoen azpian postposizio sintagma bat dukegu (*-ekin* + *ko*), etab.

–EN atzizkiari dagokionez, berriz, gehienetan onartzen da –KO ez bezalakoa dela. Kasu marka bat dela eta, gehienetan “jabegoa” adierazten badu ere, bestelako zenbait erlazio ere biltzen dituela beregana (ik. *EGLU* I, Eguzkitza 1997a eta 2001, adibidez). Horrenbestez, –EN eta –KO-ren erabilerak kasurik gehienak honako irudi honen bidez eman genitzake aditzera:

(3)

		PostSintagmak	(Predikatu-) Izen sintagmak
perpaus mailan	∅, -K, -I,	$\left\{ \begin{array}{l} -Z, \\ -REKIN, \\ -N, \\ -TIK, \\ -RA, \\ -RAINO, \\ -RANTZ \\ \dots \end{array} \right\}$	(∅)
izen sintagma mailan	-EN	$\left\{ \begin{array}{l} -Z, \\ -REKIN, \\ -N, \\ -TIK, \\ -RA, \\ -RAINO, \\ -RANTZ, \\ \dots \end{array} \right\}$	+ KO ∅ + -KO

Esan nahi da: perpaus mailan absolutiboa, ergatiboa eta datiboa ditugun bezala, izen sintagma mailan -EN genitiboa dugu. Eta perpaus mailan ditugun gainerako postposizio sintagmak, izen sintagma mailan -KO atzizkiaz horniturik agertuko zaizkigu.

Hau da, oro har, euskal gramatiketan eskaintzen den panorama. Hemen, hala ere, zenbait arazo aipatu nahi nituzke: nolakotasunezko izenlagunei dagokienez, sintagma hauen egitura eta adjektiboaren premiazkotasuna bereziki. Ondoren, -KO eta -EN hautuak sortzen dituen zenbait arazo argitzen saiatuko naiz. Eta azkenik, -KO-ren estatusa zein datekeen aztertuko dugu, sintagma hauek eratortzeko bideren bat iradokiz.

2. NOLAKOTASUNEZKO IZENLAGUNA

Mitxelenak argiro azaltzen du arazoa:

“Hay un punto en la brillante argumentación de BENVENISTE, por el cual pasa como sobre ascuas, que me parece necesitaría alguna mayor aclaración: de *ludus, risus, somnus, mos pueri* se llega con bastante naturalidad a *eloquentia hominis*, pero el salto a *homo magnae eloquentiae* no es demasiado simple. Ese genitivo de cualidad sufre una grave restricción, la imposibilidad de **homo eloquentiae* (...). No es distinta la situación en vasco. En un ejemplo como *gende vicitze gaichtotaco guciac* ‘todas las gentes de mala vida’ (Lc. 15, 1) resulta más natural pensar en quienes tienen o llevan mala vida, y no en personas que se hallan en mala vida.” (Mitxelena 1972a, 305)

Bihotz oneko neska modukoetan argi dago inesiboarendako lekurik ez dela. Nik neuk *bihotz oneko neska* eta *etxe oneko neska* sintagmen artean bereizketa ikusi uste nuen (ik. Goenaga 1981): *bihotz oneko neska*-ren “azpian” –nolabait esateko– “bihotz ona duen neska” izango genukeen bitartean, *etxe oneko neska*-ren azpian inesiboa proposa zitekeela uste nuen: “etxe onean jaio edo den neska”. Goiko taulan, bataren azpian [[P_{OS} ... -N] +KO] izango genukeen bitartean, bestearen azpian [[J_S ... Ø] + KO].

Zabalak (1999, 129) ez du onartzen ikuspegi hau. Inesibo bidezko parafasia baino argigarriagoa dela dio numero-aldaketa onartzen ote duten egiaztatzea. Adibidez,

- (4) a. Etxe { *onetako/oneko } neskak dira Edurne eta Itziar
b. Bihotz { *onetako/oneko } neskak dira Edurne eta Itziar

Plurala egitea onargarria ez denez, ez batean ez bestean, esan nahi luke ez dela inesiborik eta, beraz, “bietan –*ko* atzizkia numerorik gabeko izen-sintagmari lotu zaiola”.

Numero kontu honetan neure zalantzak ditut. Corpusean kontrako adibideren bat edo beste behintzat aurkitzen ahal da:

- (5) a. Erran behar da biak bi etxe onetako seme alabak zirela. (Iriart Urruty, *Zezenak Errepublikan* 37))
b. Ez dira artuko amalau urtetik gorakoak baizik: eta onetatik ere oitu-
ra onetako, paketsu, Aita Santu, ta Eliza Ama santari sor zaien obedi-
entzi, ta errespetoa gordetzen dien katoliko onak bakarrik. (UGARTE Jose Antonio: *Zarauzko aita misionari batek 3en Ordenako anai arrebai eskaintzen dien Lore sorte edo San Franziskoren 3en Ordenako erregla bere azalgueta alabantza* (sic) (1900) 18. orr.)

Hiriart Urrutyrenean *-ta-* hori mugagabearen seinale izan arren, zenbatzailea hor denez gero, zail da onartzea IS soila dugula eta ez DS.

(5b)-ko *ohitura onetako* kontu hori ere izan liteke erdal itzulpenaren ondorio (cf. “ de buenas costumbres”).

Traskek (1985) ere determinatzaile gabeko osagaia daukagula uste du. Horretarako, (6)-ko kontrastearen parean (7)-koa jartzen digu begien aurrean:

- (6) hiru urteko umea/*hiru urtetako umea
- (7) *hiru herriko lasterketa/hiru herritako lasterketa

Honek erakutsiko luke, ahotan darabiltzagun egitura hauetan *-ko* atzizkia hartzen duena ez dela ez izen sintagma mugagabe bat, ezta adizlagun bat ere, beste zerbait baizik: izen multzoa (Trask 1985, 171). Ideia hau ontzat ematen du Zabalak eta honela formulatzen du kontua:

“*-ko* atzizkia numerorik gabeko izen sintagma soilari lot dakiok. (...) *-(r)en* atzizkiak numero-aldaketarik badu ere, *-ko* atzizkiak ez du inoiz numero-aldaketarik” (Zabala 1999, 128).

Abney-ren (1986) hipotesia ontzat emanik, determinatzaile sintagma izango litzateke numero tasunak daramatzana. Horrela, *-(r)en* atzizkia determinatzaile sintagmari (*liburu-a*) lotuko litzaiokete eta *-ko*, berriz, edo postposizio sintagmari (inesiboari edo dena delakoari, gure kasuan *herri-a-n* sintagmari) nahiz izen sintagmari (*ile luze*):

- (8) a. [_{DS} [_{IS} liburu] -a] -ren
- b. [_{PS} [_{DS} [_{IS} herri] -a] -n] -ko
- c. [_{IS} ile luze] -ko

Planteamendu honek, hala ere, bi arazo behintzat baditu, nire ustez.

a. Kontuan hartzen baditugu ondoko adibideak, ez dut uste esan daitekeenik numeroa kanpoan gelditzen denik:

- (9) a. Kolore urdineko koaderno nahi dut.
- b. Kolore honetako koadernorik ez dut aurkitzen.
- c. Kolore bereko bi koaderno erosiko ditut.

Kolore urdineko osagaiaren analisisa honako hau bada:

- (10) [_{IS} kolore urdin] -(e)ko

zein litzateke *kolore honetako* edo *kolore bereko* sintagma? Erakusleak determinatzaile badira, argi dago (9b eta c)-rentzat ez digula balio (10) egitu-

rak. Bidezkoena da pentsatzea *-ko* atzizkia mugatzailedun osagai bati itsasten zaiola', hots determinatzaile sintagmari:

- (11) a. [_{DS} [_{IS} kolore] hon-] *-((e)tako*
 b. [_{DS} [_{IS} kolore] ber(a)] *-(e)ko*

Bestalde, *-KO* izenlagunek jadanik beste izenlagunen bat baldin bada-ramate *-(12)-an bezala-* mugatua behar du izan sintagmak:

- (12) *Itsasoaren koloreko begiak zituen*

Itsasoaren osagaia nondik “esekitzen” den erabaki beharko litzateke alde batetik, baina [_{DS} *itsasoaren kolorea*] behar dugu horren azpian eta ez [_{IS} *itsasoaren kolore*]. Horrenbestez, ez dago “numerorik gabeko izen-sintagmari lotu zaion *-ko* eta mugatu singularreko inesibo markadun adizlagunari lotu zaion *-ko* bereizteko” (Zabala 1999, 128-129) premiarik: *etxe berriko* eta *indar handiko* numeroaren aldetik behintzat berdinak direla esango genuke.

Hiru urteko umea bezalako esamoldeak “deklinabideko” paradigmatik kanpo gelditzen direla esaten da, eta horretan oinarritzen da Trask *-KO-k* hartzen duen osagarria N' kategoriakoa dela esateko. Baina hori bezala, hor ditugu honako hauek ere:

- (13) a. *Hiru urtean ikasi du japonieraz.*
 b. *Handik bi kilometrora dago iturria.*

Eta ez hori bakarrik:

- (14) *Zazpi urte honetan ez da etxean azaldu.*

Segurutik, kontu honek euskal morfologiaren historiarekin baduke zerikusia, baina goiko adibide horiek ezin gaitzakete eraman sintagma horiek mugatzailerik gabekoak direla baieztatzen, ez behintzat *itsasoan* edo *itsasora* baino mugatzailerik gabeagoak.

b. Nolakotasunezko izenlagun hauen bigarren arazoa adjektiboaren presentziari dagokio. Hori da Mitxelenak nabarmentzen zuena. Azterketa estandarretan adjektiboa I'-ren azpian kokatzen da. Trask-ek eta Zabalak ere hala aurkezten dituzte kontuak. Baina *-KO* I'-ri eransten bazaio, nola ziurratu Mitxelenak aipatzen zuen adjektiboaren premiazkotasun hura?:

- (15) a. [_{I'} [_I bihotz]]
 nahiz b. [_{I'} [_I bihotz]] handi]

¹ Hala ere, irakurketa generikoa izan dezakete. (Roca 1996, 150-151)

zilegi badira, nola ziurta nezake (15b)-ko modukoei bakarrik itsasten zaiela -KO atzizkia?

Erlatibo bidezko parafasiak aski naturalak gertatzen dira “nolakotasu-
nezko” izenlagun hauetan:²

- (16) a. Bihotz oneko neska < bihotz ona duen neska
b. Etorri handiko sermolaria < etorri handia duen sermolaria

Baina Mitxelenaren problema, hots: *homo magnae eloquentiae* bai baina **homo eloquentiae ez*, nola konpondu? *Bihotzeko neska* eta *bihotz oneko neska* bi gauza zeharo desberdinak dira. Arazoa konpon daiteke pentsatzen badugu egitura hauek, gehienetan, sintagmaren buru den izenaren “berezko” ezaugarri baten zehaztaperen direla. Adibidez, neskak (edonolako) bihotza izatea, sermolari batek (nola halako) etorria izatea, etab. kontsideratzen ditugunean, ezaugarri hauek berezko edo besterenduezineko ezaugarriei dagozkienez, ez dute ezer berririk adierazten baldin eta ez badira informazio gehiagoz “hornitzen”:

(17) ??bihotza duen neska

(18) bihotz ONeko, bihotz HANDIko, bihotz KAXKARReko...

(17) diogunean ez dugu ezer berririk esaten. (18)-rekin, ordea, zerbait gehiago esaten dugu. Modu berean, sermolariak etorria izatea -gehixeago edo gutxixeago- berezko ezaugarria izan daitekeenez, *etorriko sermolaria* esatea gauza gutxi esatea da ez bada gehitzen nolakoa den etorri hori:

(19) etorri HANDIko, etorri ABERATSeko, etorri ESKASeko, ... sermolaria.

OEH corpusean begiratzen badugu, adibidez, [izena + HANDI + -KO] osagaiaren barnean zein diren agertzen diren izenak, gehienak behintzat, sintagmaren buru den izenaren “berezko” tasuntzat har litezke eta berezko diren neurrian, adjektibo batez horniturik joan behar dute zerbait berri esango bada:

- (20) damu, premia, merezimendu, meritu, bertute, indar, itzal, ospe, neke, edade, arimen gose (*arimen gose handiko* [ ] bat), kolera, kalte, fede, irabazi, gusto, entzute, beldur, duintasun, lotsa, lezio (*lezio han-*

² De Rijk-ek hauen azpian -(R)EKIN sozietiboa ikusten du. Eta izenlagunaren eta izenaren arteko erlazioa oso estua bada, besterenduezina, inalienablea, atzizki hori ezabatu egingo litzateke: *bihotz oneko neska*. Baina erlazio hori oso kanpokoak bada, orduan ez da atzizkia ezabatzen: *Madrilekiko loturak*. Ez dirudi eragiketa horiek beharrezko direnik. Aski dugu bi adibide horiek duten parafasi desberdina kontuan hartzea: *neskak bihotz ona du* baina *loturak Madrilekin dira ez *loturek Madril dute*).

diko ejemplo bat), karidade, santidade, abarrots (*abarrots andiko trugo*), gorputz, hedadura, kemen, probetxu, ideia, balio, kostu, gastu, interes, garrantzia, garmendu, inportantzia, ardura, ajola, kontu, zeregin, eruapen, bihotz, ondra, fama, hots, aomen, gar (*gar handiko amodioa*), jakiunde, talentu, jakitate, errespeto, begiramen, esku (*Jaungoiko esku andiko bat*), ditxa (*ditxa hain handiko ikuskaria*), zelo, eskuarte, buru, libertade (*libertade handiko bizimodua*), zentzun, gora (*gora handiko agintari*), adimen, etorri, larderia, sar-jalgi, solemnitade (*solemnitade handiko eguna*), sudur, esperientzia, oldar (*oldar handiko erreka*), urguilu, bide (*bide handiko ohoinak*),...

Arrazoi honek balioko luke, behar bada, azpian. *Boa dutela dirudite-netan ere: familia handiko alaba, etxe handiko semea, etab.*

Itxura, antz, izen, adin, kolore, neurri eta horrelako izenekin ere gauza bera gertatzen da: egitura hauetan gehienetan adjektiboa behar dela dirudi. Adjektiborik gabe nekez ematen ahal zaigu izenaren ezaugarri jakingarririk. Eta zenbaitetan adjektiborik gabe erabil badaitezke, izena halakoa izanik, badirudi balio positiboan hartzen dela, *handi* esango bagenu bezala. Adibidez:

- (21) a. kalitate handiko lana > kalitate(z)ko lana
 b. garrantzi handiko kontua > garrantzi(z)ko kontua
 c. itxura oneko hotela > itxura(z)ko hotela
 etab.

Eta [Izena + adjektibo] ez ezik, [zenbatzailea + izena] tankerako izenlaguna ere osa daiteke:

- (22) a. Bost urteko haurra
 b. Hiru hankako mahaia

Hauek ere aurreko multzo berean sartzen ahal direla esango nuke. Urteak edo behar diren denbora unitateak izatea berezkoa da. Hortaz, benetan garrantzia duen informazioa da *ZENBAT urte*, eta, horrenbestez, *X urteko haurra* bezalakoak izango ditugu. Mahaiak hankak izatea berezkotzat jo genezake. Horregatik, benetan informazioa eskaintzen duena da *ZENBAT hankako* aulkiaz ari garen, eta horrela beti.

Eta ildo beretik, adjektiboa eta zenbatzailea ez ezik, bestelako zehaztapenek ere balio dute aipatu dugun informazioa eskaintzeko eta, horrenbestez, sintagmak bete behar dituen baldintzak betetzeko:

- (23) a. [Baserrian egiten dutenaren kalitateko] ogirik ez duzu kalean aurkituko.
 b. [Egur hezearen kearen koloreko] zerua.
 c. [Adin honetako] haurrik ez dute onartzen ikastoletan.

Pluralean ere bai:

(24) [Koloreetako] arrainak

Beti ere, hauetan izen sintagmaren ardatz den izenaren kualitate bat predikatzen da, hots: haurra nolakoa, zein adinetakoa, den esaten zaigu, nolako ogia, nolako zerua, nolako arrainak eta abar. Hain zuzen, erlazio bera dukegu beste predikazio hauetan

- (25) a. haurrak hiru urte (ditu)
b. arrainak koloreak (ditu)
c. zeruak egur hezearen kearen kolorea (du)

Horrenbestez, biak harremanetan jar litezkeela pentsa daiteke eta hala jarri izan dira. Erlatibozko parafraziak erlazio hori agerian jartzen du. Gehienetan [X handiko + izena] gisako egituretan izenlagunak izenak *duen* zerbait adierazten duenez, [X handia duen + izena] gisa ordezkia daitezke egiturek. Hala ere, badira itxuraz taxu bereko izan arren “duen” barik “den” dutela pentsarazten digutenak³. Hona hemen adibide garbi bat:

(26) Abenduko gau *ekatx andiko* baten (Arrese Beitia – 362)

3. -EN / -KO HAUTUA

3.1. Hautua egiteko zenbait arazo

Gehienetan adiera desberdintasuna gertatzen da atzizki bata edo bestea hautatzean. Desberdintasun hori parafrazi desberdinaren bidez jar daiteke agerian eta, praktikan, horrek lagun dezake zalantza argitzen eta atzizki ego-kia hautatzen. Hori da, adibidez, *herriko plaza* eta *herriaren plaza* sintagmen artean gertatzen dena. Hala ere, adiera desberdina izan arren, eratorbidea zein den asmatzeko zailtasunak izan ditzakegu zenbaitetan. Adibidez,

³ Aparteko iruzkina eskatzen dutela uste dut *neure gustuko*, *bere gogoko*, eta antzekoek. Izan ere, gauza bat da (a) eta beste bat (b):

- a. gustu handiko mutila zen Joseba (cf. Mutilak gustu handia du)
b. Mariaren gustuko mutila zen Joseba (cf. Mutila Mariaren gustukoa da / *mutilak Mariaren gustua du)

Lehenbizikoan dudarik gabe mutilaren ezaugarri bat aipatzen da, beraz hemen aztergai ditugun horietakoa da. Bigarrenean, ordea, beste zerbait adierazten da.

- (27) a. Berrogeita hamar euroren liburuak eros ditzakezu
 b. Berrogeita hamar euroko liburuak eros ditzakezu

Euskaraz dakienak badaki (27 a)-n zenbat liburu eros daitezkeen esaten dela, hots, 50 euroekin eros daitezkeenak zenbat diren. (27 b)-n, berriz, nola-ko liburuak, zein preziotakoak, eros daitezkeen esaten dugu.

Diferentzia bera izan arren, beste zenbaitetan, praktikan ez dago diferentziarik:

- (28) a. Milioi baten zorra egin du = Milioi bateko zorra egin du.
 b. Bi kilometroren bidea duzu = Bi kilometroko bidea duzu.

Parafraziak gorabehera, goiko adibide horietan (a) eta (b)-ren artean egitura diferentzia ere izango da. Ez dago garbi zein izan daitekeen, baina seguru asko (27a)-ko izenlaguna egituran gorago egongo da (27b)-koa baino. Azken hau aurreko atalean aipatu diren egituren sailekoa dukegu. Lehenbizikoan, berriz, izenlagunaren eta izenaren artean nolabaiteko “jabe-go” erlazio bat badela esango nuke: “berrogeita hamar euroRI DAGOZKION liburuak” esango bagenu bezala. Erlazio hori –EN daukagun gehiengentan gertatzen da.

Arazoa da badirela beste zenbait –EN/-KO bikote parafrasien bidez ere askatzen zail direnak:

- (29) a. Fonetikako {liburua, irakaslea, eskola, laborategia, ...}
 b. *Fonetikaren {liburua, irakaslea, eskola, laborategia, ...}
- (30) a. Unibertsalen arazoa (Eguzkitza 1993)
 b. *Unibertsaletako arazoa
- (31) a. Itzulpenaren teoria
 b. *Itzulpeneko teoria

Euskal Herriaren historia/Euskal Herriko historia nahiz *Udalaren aurrekontuak/Udaleko aurrekontuak* bezalako bikoteetan munduari buruzko kontzeptualizazio desberdinak ikus daitezke. Baina *Latineko eskola* bezalakoetan ez dago, Zabalaren ustez, inongo inesiborik eta zail da hor –KO-ren agerpenaren arrazoia zein den jakitea. Zabalak 1999 –KO-ren azpian dagoen sintagmaren generikotasunean ezartzen du arrazoi hori:

“(r)en atzizkia (...) beti lotzen zaio numeroa daraman zerbaiti (...) eta beraz, ez du inoiz ere ematen irakurketa generikorik. (...) – (r)en atzizkia daraman sintagma beti ulertu behar dugu mugatu edo mugagabe modura, ezinezkoa da numerorik gabekotzat, hau da, generikotzat ulertzea. Zehazkiago, -(r)en erreferentzia jakin bat daukaten determinatzaile-sintagmei lotzen zaien kasu-

marka dateke (...), eta -ko aldiz, erreferentziaren beharrik ez duten laguntzai-
leak sortzen dituen atzizkia.” (Zabala 1999, 129-130).

Bide honetatik etorriko omen litzateke arazoaren irtenbidea. *Latineko irakaslea* modukoetan, latina ez litzateke izango erreferentzia jakin bat duen izaki bat, irakasleen artean “sailak egiteko erabiltzen ditugun erreferentziazko laguntzaileak dira nonbait” (Zabala 1999, 130).

Generikotasun kontu horretan arrazoi du Zabalak. Izen elkartuetan ere horixe gertatzen da, eta askotan, hain zuzen, -KO-dun egitura izen elkartu baten erabat baliokide gertatzen da:

- (32) a. Filosofia liburua = Filosofiako liburua
b. Fonetika laborategia = Fonetikako laborategia

Egia da antzeko bikoteak osa daitezkeela -(r)en-en bidez ere:

- (33) a. Literatura teoria / literaturaren teoria
b. Erreferentziakidetasun baldintza / erreferentziakidetasunaren bal-
dintza

Hala ere, goiko (32) adibidean, atzizkia agertu ala ez, ez dirudi generiko-
tasuna galtzen denik. Baina (33)-ko bikoteek ez dirudi esanahi bera dutenik.
Zabalaren adibideak ere oso argigarri dira:

- (34) a. Europako ministroen familiako argazkia = Europako ministroen
familia-argazkia.
b. Europako ministroen familiaren argazkia ≠ Europako ministroen
familia(ko) argazkia

Ildo beretik, honako adibide pare honetan ere *itzulpen teoria bat* eta
itzulpenaren teoria modu desberdinez interpretatzen direla esango nuke:

- (35) a. Etienne Dolet aitortu behar zaio lehenengoz *itzulpen teoria* bat for-
mulatzearen meritua. (Mendiguren Bereziartu Xabier: *Itzulpen tradi-
zioa eta Biblia Mendebaldean* (1988), 23. orrialdea)
b. *Itzulpenaren teoriaren* barruan hizkuntza teknikoek (...) gero eta
garrantzi handiagoa dute. (Diaz de Lezana, Araceli: *Administrazioko
terminologia eta inguruko arloekiko harremanak* (1989), 155. orrialdea)

Arrazoi beragatik, seguruena, gehienetan gaztelaniaz euskal izen elkar-
tuari eta -KO atzizkidun esapideari ere artikulurik gabeko ordaina dagokio
(*libro de filosofía*, baina *teoría de la traducción*). Horrek azalpenen bat izan
beharko du eta Zabalaren generikotasunaren bidetik izango du segurutik.
Gainera, izen elkartuak zenbatzailea onartzen duen bitartean, -en-dunak
nekezago onartzen du horrelakorik:

- (36) a. Itzulpen teoria bat / ?Itzulpenaren teoria bat
 b. Estatu teoria ugari dira / ?Estatuaren teoria ugari dira

Eta, hain zuzen, *-ko-*dunetan ez da inongo arazorik horrelakoak osatze-ko:

- (37) a. Filosofia liburu bat / Filosofiako liburu bat
 b. Antropologia museo asko / Antropologiako museo asko

Gainera, izen batzuek, dirudienez, *-KO* gisako ingurutzaila eskatzen duten bitartean, beste batzuek, *-EN* eskatzen dute. Generikotasun kontu honek esan den bertutea badu, esan nahi du izen batzuekin beti generikotasuna gailentzen dela, beti *-KO-*dun izenlaguna onartzen baitu eta ez *-EN-*duna. Hona hemen, era bateko eta besteko izenlaguna eskatzen duten zenbait izen:

(38)

-EN izenlaguna eskatzen dutenak		-KO izenlaguna onartzen dutenak	
axioma	arazo	atal	departamentu
auzi	baldintza	eskola	fakultate
gai	idea	institutu	irakasle
irizpide	lege	ikasle	kabinete
kontzeptu	korolarario	lezio	liburu
misterio	printzipio	museo	sail
teorema	teoria	...	
sistema	termino		

Zernahi gisaz, badirudi *-KO* izenlagunak onartzen dituzten izenak konkretuagoak direla *-abstraktu/konkretu* kontu hau oso badaezpadakoa bada ere-.

Gainera, maiz, destinatiboa ere azpian egon daiteke (Alberdi eta Sarasola 2001). Niretzat ez da inongo zalantzarik horrela aztertu behar direla honako kasu hauek:⁴

⁴ Sail honetan gaizki sartzen da, ordea, Alberdik eta Sarasolak (2001) ematen duten honako hau:

Jesusen Biotzeko eskola onetan (CB Jus 16)

Hau *latineko eskola*-ren gisara eraturia izan daiteke baina “Jesusen Bihotzaren debozioko eskola” gisa interpretatu ezean, nekez onartuko genuke sail honetan, sintagma erabat mugatua izanik nekez har baitezake interpretazio generikoa. Kontuan izan bedi, nolana ere, Kardaberatzek “Jesusen biotzeko eguna” (Cb Jus, 59) eta “Jesusen biotzeko solemnidadea” (ib. 16) darabilela

- (39) a. *Pekatuko* eskolia, *pekatuko* lagunak, *pekatuko* bidia, ta *pekatuko* okasinoiak (fB *Ic I* 318) (apud Alberdi & Sarasola 2001, 96)
b. *egako* lezioak (It *Fab* 148)
c. desonestidateko eskola (fB, 59)
d. Solfako eskolan (Mokoroa 7714)

Baina kokatzen zail gertatzen direnak ere badira *-(eta)ko* izenlagun hauen artean

- (40) a. Dinogu Ama Birjina *Soledadeko*, *Errosarijoko*, edo *Konzezinoekoa-
ren* altaria; San Juan, San Pedro, edo San Migelen Elexia, bata bestia-
gandik bereztu, edo distingietako, ete ez berari eregi, edo konsagradu
jakolako, eta santu onei dei egiten jake Altara atako, Elexa atako, edo
urlija erri, edo uriko Patroia (Astarloa, *Urteko domeka II*, 53)
b. Nola bada munduan Ama Birjiñaren aiñ izen, eta imajiña asko, eta
diferenteak arkitzen dira? *Errosariokoa*, *Karmengoa*, *Merzedetakoa*,
Guadalupekoa, *Almudenakoa*, *Atotxakoa*, *Aranzazukoa*, *Monserra-
tekoa*, *Konzepziokoa*, *Doloretakoa*, *Soledadekoa*, eta beste ezin kon-
tatu ala? (Gco, *Kristau dotriña II*, 465)

Hauetan leku izen garbiak direnean (*Arantzazu*, *Guadalupe*, etab.) arra-
zoia garbi dago. *Errosarioko*, *merzedetako*, *konzepzioko*, *doloretako*, *soleda-
deko* etab., analogiari esker edo, modu bertsuan interpretatuak izan litezke.
Pertsona izenak ere leku izen gisa interpretatzera heltzen garen bezala: *Santa
Mariako eliza*, *Santiagoko hondartza*, etab. Azken hauetan, hala ere, *Pasaiako
herria* sintagman dugun egituraren antzekoa dugula esan dezakegu, *-KO*
atzizkia gabe eman baitaitezke:

- (41) a. Santa Mariako eliza = Santa Maria eliza
b. Santiagoko hondartza = Santiago hondartza
c. Pasaiako herria = Pasaia herria

Baina:

- (42) a. Karmengo ama / *Karmen ama
b. Merzedetako ama / *Merzedek ama
c. Arantzazuko ama / *Arantzazu ama

Eta Ama Birjina aipatu dugunez gero, badira letanietan zenbait adboka-
zio, genitibodunak. Hauek zail da *-KO*-ren bidez ematea:

- (43) a. Urbiziaren putzua / Biziaien sagar ondo / Miserikordiaren ugatza
(Etxeberri Zib. *Manual debozionezkoa II*, 198)
b. Ziurtasunaren espillua / Jakituriaren jarlekua (Añibarro, *Esku libu-
rua*, 229)

Hauetan generikotasunik ez da eta, horrenbestez, -EN genitiboa hautatzen da. Bestalde, genitiboak berekin daraman edutezko balio hori hemen ere ageri dela ematen du: {*urbiziak duen, urbiziari dagokion, ...*} *putzua* esango bagenu bezala. Bestalde, gorago aipatu dugun kontu bera dugu hemen ere: *ziurtasun ispilua* eta *ziurtasunaren ispilua* bi gauza desberdin dira, eta sintagma mugatua denez gero, -EN atzizkia hautatzen da. Arrazoi horrexegatik, esan daiteke hasierako adibide hartan inolaz ere ezin dela *zazpi hitzeko sermoia*-ren alde apustu egin. *Hiru orduko sermoia* nekez izango da *zazpi hitzekoa*. Apustu egitekotan *zazpi hitzen sermoia* nahiz *zazpi hitzetako sermoia* behar genuke. Eta aukeran, nik neuk, *zazpi hitzen* nahiago *zazpi hitzetako* baino. Eta hautu horretan badu zerikusia “*zazpi hitzak*” mugatua, erreferentziaduna eta ez generikoa izateak.

3.2. Aditz izenak: -TZEAREN / -TZEKO

Hauek ere zalantza iturri ditugu. Alberdi & Sarasolaren (2001) arabera, -TZEKO da nagusi. Gainera, markatu gabea izango litzateke:

“bi atzizkietatik badirudi *-ko* dela forma markagabea aditza izenlagun bihurtzeko. Beste marka (*-t(z)earren*) benetako izenekin erabili ohi da, alegia izenetik aditzetik baino gehiago duten aditz-izenekin: horregatik agertzen zaigu (...) lexikalizaturiko aditz-izenekin (*kolonizatze, bakartze, baketze, bateratze, kutsatze, eratze, erdalduntze...*)” (100)

Perpaua izaerako objektua eskatzen duten izenak badira: *behar, premia, nahi, erabaki, agindu, erregu, ...* Hauetan argi dago goiko baieztapenak dioena betetzen dela: objektu hori perpausa bada, -TZEKO aurkituko dugu; izen sintagma (edo determinatzaile sintagma) bada, -(R)EN⁵:

- (44) a. KANPORA IRTETEKO premia dugu.
b. ETXE BERRI BATEN premia dugu.

Delako perpausa objektu gisa interpretatzen bada, argi dago -TZEKO izango dugula. Are gehiago, osagarri honek sarritan helburua edo xedea ere

⁵ Jakina, aipatu liburuan jasotzen den bezala, partizipioa ere hor dugu, bestela ere osagarria forma honetan ematea eskatzen duten aditz/izenekin, hots, *nahi* eta *behar*-ekin, eta partizipioa erabiltzeko baldintza berberak ditugunean, hots subjektuak erreferentziakide direnean:

- a. Horrela mintzatu beharra / ?Horrela mintzatzeko beharra
b. Herritik alde egin nahia / ?Herritik alde egiteko nahia

Hala ere, ezin uka honako hau guztiz natural sentitzen dugula:

Orain goan gaitezen denak goatzerá; denak ere badugu *lo egiteko bearra* (Izeta, *Dirua galgarri*, 52)

biltzen duela kontuan hartuz. Horrelakoetan argi dago guztiz bidezko dela -TZEKO aurkitzea.

Hala ere, perpaus hori nolabait subjektu gisa interpretatzeko aukeraren bat bada, orduan -TZEAREN aurkituko dugu. Hori da, adibidez, *arrazoi* hitzaren osagarriarekin gertatzen dena:

- (45) a. [ZU HORREN GOIZ ERRETIRATZEKO] arrazoia zein den badakit.
b. [ZU HORREN GOIZ ERRETIRATZEAREN] arrazoia dirurik eza da.

Horrelakoetan normalena helburua markatzea izan arren (cf. *bada arrazoi bat zu horren goiz erretiratzeke*), zilegi dela dirudi beste ikuspegi bat hartzea ere: *zu horren goiz erretiratzeak arrazoi bat du, dirurik eza*. Oraingoan nolabait subjektu gisa interpretatzen ahal dugu -TZE perpausa eta horregatik zilegi dirudi -EN genitiboarekin ematea. Hori da, nire ustez, -TZEAREN agerpenaren arrazoia honako hauetan:

- (46) a. [Zuk aski lan ez egitearen] *ondorioak* besteok jasan beharko ditugu.
b. [Alabak musika ikastearen] *mesedeez* mintzatu ziren gurasoak.

Hala ere, beste honako hau zilegi da:

- (47) Ez ote lidakete alde egiteko mesedea egingo? (X. Olarra, *Nekrassov* (1985), 114 orr.)

Ez dira asko perpaus bat nolabaiteko subjektu gisa ager daitekeen kasuak, baina hemen garrantzia duena hau da: horietan guztietan -EN genitiboa behar dugula, eta ezin dela -TZEKO modukorik ezarri haien orde. Beraz, subjektu gisakoetan, dela perpaus dela izen sintagma arrunt, genitiboa behar dugu. Horregatik, Alberdi & Sarasolaren (2001) adibideetan bada bat bereizketa egiteko aukera aproposa eskaintzen diguna:

- (48) Eskean ibiltzeko arriskua/perila...

Honen parean beste hau jar daiteke:

- (49) Eskean ibiltzearen arriskua

Baina (48) eta (49) modu desberdinean interpretatzen ditugu: (49) perpausetan eskean ibiltzeak arriskua duela esaten dugu. Eskean ibiltzeari dago-kion arriskuaz ari gara. Gorago aipatu den nolabaiteko “jabegoa” izango genuke hemen ere. Subjektu gisa interpretatzen dugu, hortaz. (48)-an, ostera, arriskua eskean ibiltzea dela esaten zaigu. Hots arriskuaren “edukia” eskean ibiltzea bera da:

- (50) Arriskua = eskean ibiltzea

Honako hauetan ere –eta objektu gisa interpretatzen direnetan normalean horrela dira gauzak– -TZEKO perpausak ondotik datorkion izenaren *edukia* besterik ez du biltzen:

(51) Bihar denok Bilbora joateko {erabakia, agindua, erregua, iradokizuna...}

Hots:

(52) Bihar denok Bilbora joatea = erabakia, agindua, erregua, iradokizuna, ...

Honako hauetan ere gauza bera dugu:⁶

- (53) a. Eliza berritzeko lanari asi bihar zitzaion (Beobide, *Asisko Loria* 50)
 b. Bizikletak konpontzeko lanik etzuanean... (Oskillaso, *Kurloiak* 218)

4. –KO ETA –EN ATZIZKIEN IZAERA

Mitxelenaren ustez, -KO eta –EN biak deklinabide atzizki baino areago eratorpen elementuak dira. Gauza bera diote beste askok (Trask 1985, De Rijk 1988, etab.). Azkarate & Altunak (1992), hala ere, elementu hauek eratorpen atzizkitzat hartzearen kontrako argudioak ematen dituzte (ik. 95-96), nahiko bidezkoak, bestalde. –KO eratorpen atzizki garbia da zenbaitetan (*gerriko*, *ipurdiko*, *Katalango* (ik. *EGLU I. (Eranskina)*, 49-60), baina gehienetan zail da erator-atzizki normaltzat hartzea. Argudio nagusia da Azkaratek eta Altunak (1992, 95) ematen dutena: hitz eraketa erregeletan kategoria lexikalek hartzen dute parte, ez hortik gorakoek (sintaxi kategoriek: izen sintagmak, postposizio sintagmak, etab.).

–KO atzizkia izen sintagmari, determinante sintagmari edo postposizio sintagmari ez ezik, egitura konplexuagoei ere itsasten zaie:

- (54) a. [Orain (dela) hamar urte]-ko gertaerak ...
 b. [Bilbotik Donostiara]-ko bidean ...
 c. [berak eragin zuen izena bezain kostu handi]-ko film hau (Mitxelena, *Idazlan guztiak*, Zineaz eta beste 181).

–KO deklinabide atzizki ez bada, ez eta ere erator-atzizki, zer ote? Postposiziotzat ere hartu izan da. *Sufijo proverbial*, *suffixe relatif* eta abar ere

⁶ Bide batez, gogora dezagun perpaus jokatuekin ere gauza bera gertatzen dela. Diferentzia bakarra, oraingoan –KO atzizkia –ELA konplementatzaileari itsasten zaiola:

Tokyoko burtsak porrot egin duelako berria kezagarria da.

(hots: berria = Tokyoko burtsak porrot egin duela)

deitua izan da (Azkue, Lhande, etab). Postposiziotzat hartzeko zenbait oztopo bagenuke. Izan ere, hemen solasgai izan dugun -KO horren ezaugarri bat -helburuzkoa ez denean behintzat- inolako esanahirik ez izatea da. Postposizioek, ordea, esanahia dute nolabait: -N postposizioak esanahi argia du. -KO-k holakorik ez du. Zein litzateke, hortaz, gramatika gailu horren egitekoea? Perpaus atributiboetan lotura-aditzak betetzen duen zereginaren antzekoa betetzen duela pentsa liteke. Hori garbi ikusten da adjektibo sintagma-ri -KO eransten zaionetan:

- (55) a. *sahardea bezain handiko* izkiribuak (Hiribarren, *Eskaraz egia* 140)
(cf. *Izkribuak sahardea bezain handi dira*)
b. *tximinia baño illunagoko* kopeta (Gregorio Mujika, *Pernando Amezketarra* 36)
(cf. *Kopeta tximinia baino ilunago da*)
c. *Bi metro luzeko* mutila.
(cf. *Mutila bi metro luze da*)

Adjektibo soilekin ere badira horrelako banaka batzuk:

- (56) a. *Sudur gaitza / gaitzeko sudurra*
b. *gauza jakina / jakineko gauza*

BEHARREKO tartean dugunean ere gauza bera, *behar* adjektibo izan baitaiteke:

- (57) *Maiz kontsultatu beharreko* liburua
(cf. *Liburua sarri kontsultatu beharra da*)

(55-57)-ko adjektibozko egituretan -KO zerbaiten ordain izatekotan, *den*-en ordain izango litzateke.

Badira aposizio edo diren esapideak ere:

- (58) a. *Garaziko herria* (= *Garazi herria*) (cf. *Herria Garazi da*)
b. *Gipuzkoako probintzia*
etab.

Azpian inesiboa eta bestelako postposizio sintagmak dituztela esaten dugunetan ere antzeko zerbait izango genuke. Kasu honetan ere -KO “den”, “dagoen”, “doan” edo horrelakoen ordezkio izango litzateke.

Nolakotasunezko izenlagunetan “d(it)uen” izango da ustezko ordezkaria (*bihotz oneko mutikoa, bost urteko ardoa...*). Beste batzuetan “balio duen”, “pisatzen duen”, “iraun duen” eta horrelakoak ere eman genitzake. Proposatzen diren aditz hauek denek dute ezaugarri bat: oso eduki semantiko urria izatea. Predikazioari euskarri bat ematea litzateke horrelako aditzen lana.

Modu berean, *bost urteko haurra* diogunean, dioguna da *haurrak bost urte* (dituela, noski). *Garaziko herria* diogunean ere, dioguna da *herria Garazi (dela)*. Eta *elefantea bezain handiko zaldia* diogunean, *zaldia elefantea bezain handia (da)* diogu.

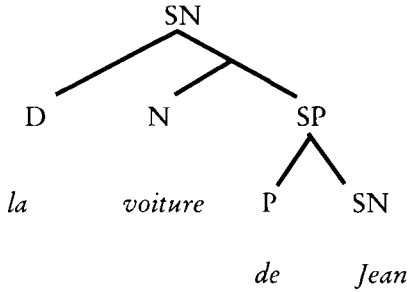
Hortaz, -KO atzizkia predikazioa bideratzeko elementu funtzional bat besterik ez litzateke izango: KONP-en antzeko ardatz funtzional bat. Horrela, “suffixe relatif” deitu ziona ez zebilen hain desbideratua ere.

Kaynek (1994) funtsezko egitura bera eskaintzen die perpaus erlatiboiei, izen sintagma barneko adjektiboiei eta osagarriei. Rocak (1996) gaztelaniarentzat aurkezten duen analisia ere bide honetatik doa eta *de* preposizioari ere zeregin hori egozten dio.

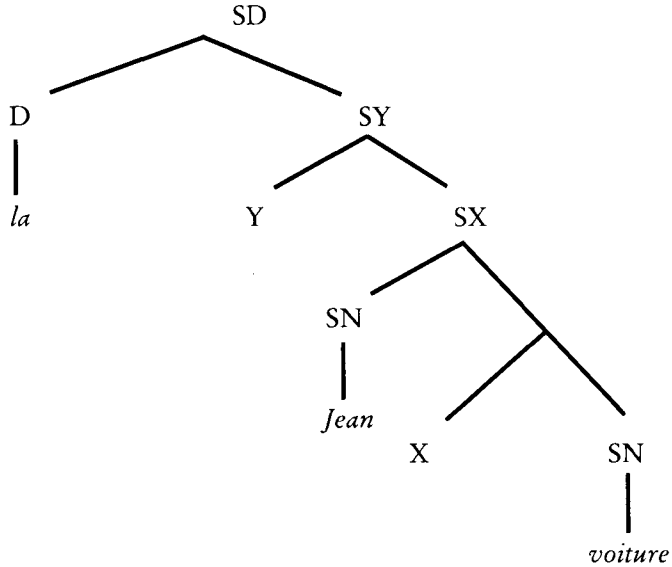
“La hipótesis de la antisimetría ofrece así un análisis basado en la presencia de varias categorías funcionales que tiene la ventaja de poder explicar las coincidencias semánticas y sintácticas de los diferentes complementos del nombre a partir del mismo tipo de estructura, un SC con un SI dentro del cual se establece una relación de predicación, y permite prescindir de operaciones de inserción o elisión y de las diferentes categorías vacías que propone Burzio (1986). Las diferencias que se advierten entre unos complementos y otros se siguen siempre de los valores de las categorías funcionales que hay por encima de la predicación, de manera que se puede establecer una especie de continuidad predicativa que va desde la máxima especificación temporal, las oraciones de relativo con el verbo flexionado, hasta la mínima, los sintagmas nominales modificados por un adjetivo.” (Roca 1996, 320-321)

Bi eratako preposizioak bereizten dira gaztelania bezalako hizkuntza batean: preposizio lexikoak eta preposizio funtzionalak, aditzen artean ere aditz lexikoak eta kategoria funtzionalekin aldera litezkeen aditzak, laguntzailak, esaterako, bereizten diren bezala. Hizkuntza erromanikoetako *de* preposizioa ardatz funtzional bat izango litzateke. Hau gainerako preposizioek islatzen duten sintagmaren gainetik dagoen ardatz funtzional bat litzateke. Euskararen kasuan izen sintagmaren esparruan -EN eta -KO biak agertuko lirateke. Laburbarrez, esan dezagun izenaren osagarritzat hartu ohi diren preposizio sintagmak ez liratekeela izango ardatz-izenaren osagarri, (59) bezalako ohiko analisisetan bezala, (60)-koan aditzera ematen denaren antzeko zerbait baizik:

(59)

(60)

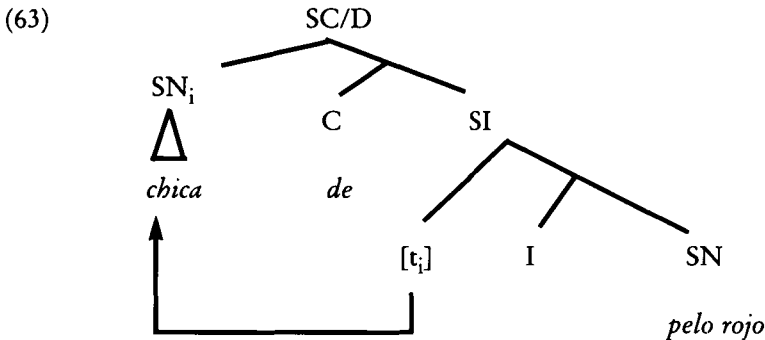
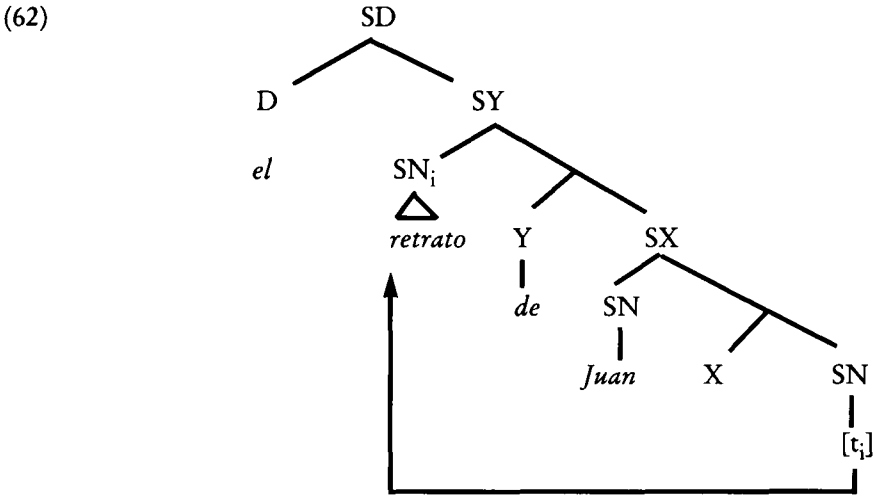

(60)-an preposizioaren terminoa den izen sintagma (*Jean*) SX-en espezifikatzaile egongunean ageri da, hots, aldarazia den izen sintagma (*voiture*) baino gorago. Egitura honekin agerian jarri nahi da *la voiture de Jean* sintagmako [*de Jean*] posesiboa eta *Jean a une voiture* perpauseko [*Jean*] subjektua erlazionaturik daudela. *Jean* izen sintagma espezifikatzailean badago, *de* preposizioa Y gunean egongo da eta [SN *voiture*] SY-ren espezifikatzailearen egongunera mugitu beharko da, *la voiture de Jean* hurrenkera emateko. Honako egitura hauek izango genituzke, horrenbestez (ik. Kayne 1994, 102):

- (61) a. la voiture de Jean: la [_{D/PP} voiture; [de [_{IP} Jean [_{I⁰} [e];]]]]
 a. Jean a une voiture: ...BE [_{D/PP} [_{D/P⁰} [_{IP} Jean [_{I⁰} [voiture];]]]]

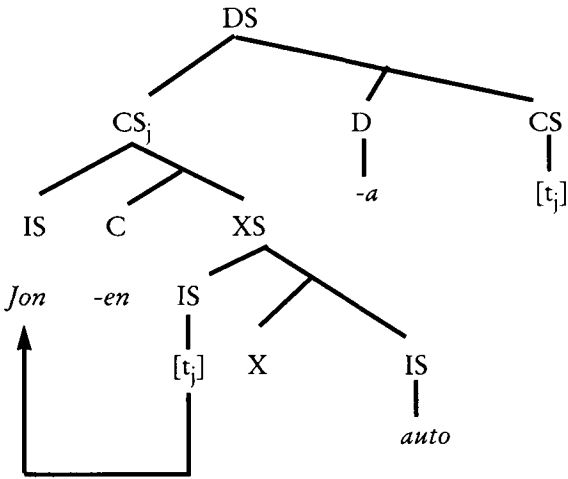
Bi izen sintagmak osagai beregainak dira eta bien arteko erlazioak predikazioaren egiturazko konfigurazioa du: IS bat SX-en Espez. egongunean dago eta bestea X-ren osagarri gisa.

Rocak (1996, 333-392) planteamendu hau eta Hale & Keyser-ena (1993) batuz, honako adibideak eskaintzen dizkigu:

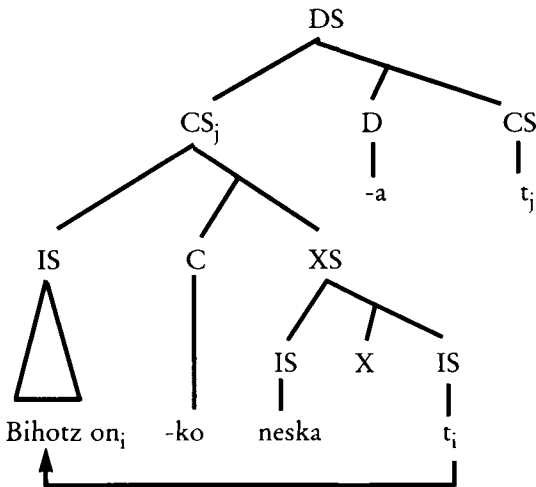

Bide bertsutik, baina euskararen hitz ordena halakoa izanik (*Espezifikatzaile-Ardatz-Osagarri* hurrenkera unibertsaltzat ematen bada, euskaraz osagarriak ezkerretara igo beharko du, euskaraz, izatekotan ere *Espezifikatzaile-Osagarri-Ardatz* izango bailitzateke, *Osgarri-Ardatz-Espezifikatzaile* ez bada), mugimenduak beste modu batera eginez, honelako zerbeit lor liteke:

(64) *Jonen autoa*⁷

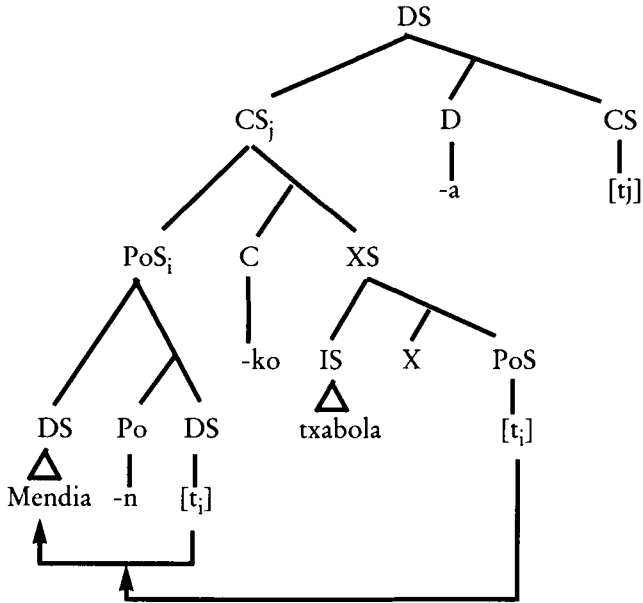

(65) *Bihotz oneko neska*

Eta (66)-rena, berriz, honelatsu izan liteke:

⁷ Beste aukera bat litzateke -EN X-ren gauzatzetza hartzea, bi izen sintagmen arteko "jabe-go" erlazioaren markatzaile gisa. Kasu honetan genitiboa elementu "betea" izango litzateke, gainerako adposizioak bezalakoa, alegia. Gainera, Jon ISak ez luke igo beharrik izango horrela.

(66) *Mendiko txabola*

Kontu hau hobeki aztertu beharko litzateke baina osagaien hurrenkera gorabehera, argi dago egitura hauek badutela zerbait elkarrekin: sakoneko predikazioa, batzuetan jabegoa adierazten duena, beste batzuetan bestelakoa. Eta hauetan –KO atzizkia izan liteke aproposa KONNP gisako gune horretan agertzeko. –EN ere bai agian, ez badugu X-ren gauzatze kontsideratzen.

5. ONDORIO GISA

Laburbiltze aldera, esan daiteke, jadanik euskal gramatikariek esanaren arabera, kasu gehienetan arazorik ez dela –KO / –EN hautua egiteko: –EN da subjektuari eta objektuari dagokion marka izenlagunetan, izenlagun hau perpausa ez bada behintzat. Perpausa denean (–TZE gisako perpausa alegia), badi-rudi –EN genitibo subjektuari dagokiola eta –KO objektuari.

–KO-k azpian beste postposizio sintagma bat izaten du gehienetan (*mendiko* < *mendian* + *-ko*).

–EN atzizkiari, berriz, oro har, ongi datorkio zentzu zabalean “jabego” gisa ulertzen den erlazioa: *aitaren etxea* / *aitak etxea du*; *itzulpenaren teoria* / *itzulpenak teoria bat du* / *itzulpenari teoria bat dagokio*.

Nolakotasunezko izenlagunetan, oro har, inesiborik ez dago azpian, ez bestelako postposiziorik ere. Funtsean, predikaziozko egitura bat badela proposatu dugu. Eta nahitaez adjektiboa –edo bestelako zehaztaileren bat (beste izenlagun bat, erakusle bat, zenbatzaile bat, adibidez) – agertu beharrak baduke arrazoiak: zehaztaile hori gabe nolakotasunik ezin eman. Izan ere, izenlagunaren ardatz gisa ageri den izenak berezko tasun bat adieraziko luke (adina, kolorea, pisua, izaera, ...) eta, horrenbestez, bestelako zehaztapenik gabe informazioa “hankamotz” geldituko litzateke: ?*garreko amodioa / gar handiko amodioa*.

Horrenbestez, hauetan guztietan predikaziozko egitura bat dugula pentsatzeko arrazoiak badira. –KO eta –EN buru funtzional gisa ager litezke egitura hauetan: bata konplementatzaile gisako (= KONP) zerbait izan liteke eta –EN ere bai. Hala ere, behar bada, azken hau eduki handiagoko zerbaitzat ere har liteke, bi izen sintagmaren arteko edutezko erlazioa bideratzen duen elementutzat alegia. Bide hau arretaz aztertzea bada ere, erabat baliagarria da funtsezko ideia, hots, hauetan denetan oinarritzko predikazio bat dugula: *gizonak etxea du > gizonaren etxea; gizona mendian da > mendiko gizona; haurrak bihotz ona du > bihotz oneko haurra; Gipuzkoa probintzia da > Gipuzkoako probintzia; bizikletak konpontzea lana da > bizikletak konpontzeko lana*, etab.

BIBLIOGRAFIA

ALBERDI, X. & SARASOLA, I. 2001. *Euskal Estilo Libururantz. Gramatika, Estiloa eta Hiztegia*, Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua, Bilbao.

ALTUBE, S. 1929. *Erderismos*. (1975, Bilbao, Indauchu Editorial).

ARTIAGOITIA, X. 1998. “Determinatzaile Sintagmaren Hipotesia Euskal Gramatikan”, *Uztaro* 27.

AZKARATE, M. & ALTUNA, P. 1992. “-KO/-DUN atzizkiez”, *Luis Villasanteri omenaldia*, Iker-6, Euskaltzaindia, Bilbo, 91-112.

AZKUE, R. M^a 1923-1925. *Morfología Vasca*. (1969, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca).

—1905. *Diccionario Vasco-Español-Francés*, Bilbao. (1969, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca).

RIJK, R. De 1988. "Basque Syntax and Universal Grammar", *Euskara Biltzarra I*, Eusko Jaurlaritzaren argitalpen zerbitzu nagusia, Gasteiz, 69-88

—1993. "Basque Hospitality and the Suffix -KO", De Rijk (1998), 377-390.

—1998. *De Lingua Vasconum*. Suplements of the Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo", nº XLIII, Universidad del País Vasco, Bilbao.

EGUZKITZA, A. 1993. "Adnominals in the Grammar of Basque", Hualde, J. I. & Ortiz de Urbina, J. (eds.) (1993), *Generative Studies in Basque Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam, 163-187.

—1997a. "Kasuak eta postposizioak: deklinabidea eta postposiziobi-dea", *Hizpide* 40, 39-52.

—1997b. "Indirect questions and other adnominals in the grammar of Basque", in B. Palek (ed.), *Proceedings of LP'96*, 332-349.

—2001. "Adnominalen markatzaileak euskal gramatikan", *Gogoia I-1*, 73-80.

EUSKALTZAINDIA (1985), *Euskal Gramatika. Lehen urratsak I*, Iruñea.

—1987. *Euskal Gramatika. Lehen urratsak I (Eranskina)*, Bilbo.

—2000. *OEH-ko testu corpusa*, Bilbao.

—2001. *EEBS*.

GOENAGA, P. 1980. *Gramatika bideetan*, Erein, Donostia.

—1981. "Ohizko euskal sintaxia eta sintaxi berria", *Euskal Linguistika eta Literatura: Bide Berriak*, Universidad de Deusto, Bilbao, 139-161.

HALE, K. & KEYSER, S.J. 1993. "On argument structure and the lexical expression of syntactic relations". In K. Hale & Keyser (eds.), *The view from building 20: essays in linguistics in honor of Sylvain Bromberger*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

IRIGOIEN, A. 1978. "Deklinabideaz", *Euskera* XXIV, 737-759.

KAYNE, R. 1994. *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

LAFITTE, P. 1954. *Grammaire Basque (Navarro-Labourdin Littéraire)*, Librairie "Le Livre", Baiona.

LAFON, R. 1965. "Les deux génitifs du basque", *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 60-1, 131-159. (berrargitaratua: LAFON, R. (1999), *Vasconiana*, Iker-11, Euskaltzaindia, Bilbao, 173-197.

LHANDE, P. 1926. *Dictionnaire Basque-Français eta Français-Basque*, Gabriel Beauchesne Éd., Paris.

MITXELENA, K. 1972 a. "Etimología y Transformación", *Homenaje a Antonio Tovar*, Gredos, Madrid, 305-371.[Berrargitaratua: *Lengua e Historia*, Paraninfo, Madrid 1985, 296-308)

—1972 b. *Zenbait hitzaldi*, Etor, Bilbo.

—1978. "Miscelánea filológica vasca I", *Fontes Linguae Vasconum X*, 29, bereziki 208-218.

—1986. "Eratorbidea eta deklinabidea", *Euskera XXXI*, 535-541 orr. (berrargitaratua: *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, Anejos de ASJU, Donostia, 674-679).

ROCA, F. 1996. *La determinación y la modificación nominal en español*, UAB, Tesi argitaragabea.

TRASK, R. L. 1985. "-KO atzizkia euskaraz", *Euskera XXX*, 165-173.

ZABALA, I. 1999. "Izen-sintagma konplexuak: adjektiboen eta izenlagunen segidak", ODRIOZOLA, J. C. (koord.) (1999), *Zenbait gai euskara teknikoaren inguruan*, Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua, Bilbao, 107-157.